

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У ЈАГОДИНИ
Б 821-93.09

КНЈИЖЕВНОСТ за /2

821.09-93(082)

000034683

COBISS 0

Boja Марјановић
илутин Ђуричковић

КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ У КЊИЖЕВНОЈ КРИТИЦИ

Књига 2

2007.

НУШИЋЕВИ ХАЈДУЦИ И РОМАН ДЕЧЈЕГ КОЛЕКТИВА

Истакнута улога колективног субјекта дечје групе у структури аутобиографског приповедања *Хајдука* умногоме разоткрива књижевноисторијску позицију Нушићевог романа унутар југословенске књижевности за децу између два светска рата: "У четвртој деценији овог вијека дјечјом прозом код нас доминира тзв. роман дружине (Ловрак, Нушић, Селишкар, Бевк), у коме се јавља нека врста колективног јунака. Није ријеч о случајној скупини дјечијих индивидуалности него о уходаној заједници, окупљеној на принципима заједничких идеала и афинитета, подјеле послова и специфично хијерархији."¹

Хајдуци се по свом "колективном јунаку", на први поглед, у потпуности уклапају у овај модел. Колективни субјекат-група дечака-има заједнички простор, време, игре, предања, односа према традицији, заједничке мисли и осећања, истоветан начина мишљења и делања. Нушић се показује као одличан познавалац заједничких именитеља заснованих на дечјој психологији и начину живота на одређеним узрастима и, по томе, *Хајдуци* спадају, вероватно, у најузоритији роман дечје дружине.

Ипак, да би се тачно проценила везаност *Хајдука* за овај романески модел, мора се узети у обзир да "колективизам" који тај модел у свом изворном облику изражава није само "одлика људске природе у једном узрасту" већ је "садржан и у духовној преокупацији времена".² То значи да је роман дечје дружине умногоме везан за општу идеју колективизма, идеју која се снажно манифестовала у социјално ангажованој, по самоопажању реалистичкој књижевности уочи Другог светског рата.

Сем тога, роман дечјег колектива је у југословенске књижевности доспео под непосредним утицајем Ериха Кестнера и његових романа, *Емила и детектива* и *Летећег разреда*. Кестнерови романи су изразито урбани, јер описују доживљаје дечјег колектива у просторима великог града.

1) Ново Вуковић, *Ерих Кестнер и међуратна књижевност за децу на српскохрватском језику*, "Детињство", XII/1986. бр. 3-4; Нови Сад, стр. 37.

2) Слободан Ж. Марковић, *Записи о књижевности за децу*, Научна књига, Београд, 1991, стр. 191.

Хајдуци су, нема сумње, по свом основном књижевном проседеу реалистички роман. Уз то, и они су урбани роман који описује јасно препознатљиву социјалну средину. Истина, у *Хајдуцима* се појављује србијанска паланка, иначе, један од најчешћих простора целокупне Нушићеве књижевности. Отуда проистиче и тврђња да су јунаци *Хајдука* "рођена деца оних добро познатих ликова из нушићевског театра" и да "комедиограф, приповедач и фељтониста који већ пола века слика на свој начин своју средину "где живот тече једнолично и одмерено као шеталица на зидном сату"(...) као дечји писац на исти начин слика оне који долазе из те средине".³ Тај реализам *Хајдука*, везан за социјалну средину ипак се унеколико разликује од реалистичке фактуре коју претежно баштини роман дечје дружине. Чини се да се у "основном" моделу оваквог романа реализам схвата као врста социјалног ангажмана и као прича о укључивању деце у социјалну стварност: "Зар не треба и та дечја књижевност да буде социјална, да буде неки мостић, који ће уводити децу у људску заједницу"⁴ питао се тако Сима Џуцић у време процвата оваквог романа уочи Другог светског рата. Очигледно, то је умногоме реализам схваћен као облик одражавања социјалне стварности, али и као антипод традицији фолклора и фантастике у књижевности за децу.⁵

Хајдуци не следе такву реалистичку поетику. Нушићеви јунаци, за разлику од дечјих ликова из *Емила и детектива*, за које ће Бранимир Ђосић рећи: "Они живе у хиљаду једној ноћи конкретних ствари",⁶ живе међу предањима и причама у којима и тек како има митских и фантастичних елемената: Архангел Гаврило доноси благовести Матамутиној мајци, у једној од дечјих прича цвет се претвара у девојку, а на помен речи "поноћ" деца се присећају прича које су слушали од мајки о ономе што се дешава "о поноћи". Истина, многе приче у *Хајдуцима*, које носе могућности фантастичног, рационализоване су власнитном тенденцијом. Такође, у дечјем свету присутни су и митски елементи друге врсте, повезани с националном традицијом и идеологијом. Уз то, дечја наивност и неразликовање стварности и приче на појединим местима у роману жигошу се као неразумни. Упркос томе, митско и фантастично у *Хајдуцима* су нераскидив део и дечјег света и националне традиције.

Уосталом, да је у *Хајдуцима* на делу један облик класичног реализма, без директног социјалног ангажмана, видљиво је и у "подели послова и хијерархији" међу члановима дружине. Дечаци из *Хајдука*, како већ у роману дечје дружине бива, имају поједине

3) Гвидо Тарталья, *Исто.*

4) Сима Џуцић, *Наша дечја књижевност*, Београд, 1937, стр. 15.

5) Види о томе: др Ново Вуковић, *Неке специфичне одлике књижевности за дјецу у периоду између два светска рата*, "Детињство", II/1976, бр. 1, пролеће, стр. 19-26.

6) Цитирано по: Драган Лукић, *Бајка у животу детета*, Рад, Београд 1960, стр. 18.

карактерне црте које их донекле индивидуализују, мада су њихови портрети дати изразито хумористички. Истовремено постоји и дискретна диференцијација на слабије и јаче појединце у групи. Тако је, на пример, Цврца свакако најслабији и физички и по карактеру, Приповедач је по слабости близак Цврци, док је, Глувач, на пример нешто јачи.

Упркос тим разликама, не постоји права хијерархизација међу дечацима, као што је то уобичајено у дечјој дружини. Пре свега, недостаје лик јаког вође дечје групе "храброг и интелигентног дечака који надмашују своју средину, понекад у мјери која искорачује из оквира уђељивости".⁷ У *Хајдуцима* нема дечака који ће се, попут сеоских дечака из романа Мата Ловрака, понашати као да је из "Оксфорда и Берлина".⁸

Чеда Брба је, на неки начин, антипод таквом дечаку. Он није вођа на основу интелектуалног и моралног ауторитета, него на основу снаге, насиљног наступа, и своје велике, често деструктивне енергије.

Све ово наговештава да се *Хајдуци* разликују од главне линије романа дружине по свом основном приступу дечјој групи и детету уопште. Већина романа дружине из четрдесетих година овог века почива на једном аксиому: "Сматра се да је дијете човјек у малом, па као такво не смије бити изоловано у литератури, поготову што и само живи у свеопштем социјалном лавиринту и што је и само жртва социјалне дискриминације".⁹ Насупрот томе, *Хајдуци* почивају на уверењу да су деца својим развојним статусом и недораслошћу издвојена у засебан свет и да им је непримерено мешање у социјалне односе и моделе одраслих, Социјално ангажовано дете Нушићу би, вероватно, заличило на Малог Јову Јовановића Змаја: "Попео се на столицу па се висок хвали". Уосталом, *Хајдуци* су хумористички роман, он се смеје на и подсмева бекству дечака из њиховог малог, али аутономиог простора и из света игре, значи подсмева се ономе што је поглед на детињство и својеврсни романески телос доброг дела романа дечје дружине. Упркос свему томе, *Хајдуци* су несумњиво роман дечјег колективса.

Уосталом, тема дечје групе у свом основу има идеју о детету као субјекту које црпи свој индивидуализам из колективног антрополошког статуса, идеју чија књижевна транспозиција омогућује велике распоне, од авангардне, сновидне, пародичне, колажне и интертекстуалне поеме Александра Вуча Друшине *Пет петлића*, преко класичних романа дечјег колективса Мата Ловрака и Тонета Селишкара, до хумористичке романеске грађевине *Хајдука*.

7) Ново Вуковић, *Ерих Кестнер и мјехуратна књижевност за дјецу на спрскохрватском језику*, стр. 36

8) Сима Џуцић, *Из дечје књижевности*, стр. 98.

9) Ново Вуковић, *Неке специфичне одлике књижевности за дјецу у периоду између Два свјетска рата*, стр. 20.

Вук Милатовић

ЗАГОНЕТКА ДЕТИЊСТВА

Андрићева кула детињства тајна је која се непрестано одгонета. То је почетак свих стаза и путева, стаза, како рече писац, према којој читав живот одмерава свој ход. Са узвишене стазе детињства никада се не силази. Андрић се почесто враћао свом детињству, враћао се вишеградској стази живота којом је закорачио у живот, тражећи у њој подстицаје за своје снове и надахнућа. Пишчево детињство – то није само лирски доживљај једног предела, истовремено живописног и опорог, већ нешто више од тога: приврженост духу детињства. Дух детињства! Је ли то дух одређеног животног периода, дух одређеног поднебља дубоко урезаног у свест одраслог човека? Је ли то она златна кутија коју одрасли понекад отварају, тражећи у њој чистоту и немир – почетак својих снова и надахнућа? Или је то заносни изазов маште што пада у сенку чим дете одрасте? Ето, од свега тога понешто налазимо у Андрићевим причама за децу. Андрић је, очигледно, искорачио из детињства с одређеним траумама, оптерећен недаћама и суровошћу времена којему је припадао. И све је то остало запретано у његовој свести, да би једног дана истински проговорило – уметнички снажно, немирно и сетно.

Андрић се, као писац, непрестано враћао детињству и налазио у њему подстицаје за своје стваралаштво. Он је писао за децу и о деци никада, не скривајући своје слутње и немире, своју заокупљеност бригама живота. Детињство је у његовим причама предворје живота, време када деца сазнају и осећају проблеме одраслих. Андрић није лишио децу радости игре, али ни забринутости и замишљености над животом. Његови се мали јунаци предају игри – некада су те игре озбиљне и они у њој налазе смисао. Кроз игру опонашају друге, понајвише одрасле.

Јунаци Андрићевих прича за децу нису пасивни посматрачи онога што се збива око њих. Они желе, на свој начин, у свему да учествују – да помогну другима, да мењају свет око себе, да буду солидарни, да траже и налазе своје узоре.

Андрићеве приче за децу нису увек једноставне и читљиве. Напротив, неке од њих су сложене па захтевају веће читалачко искуство од оних којима су намењене. Њих могу читати и одрасли

ОТАЦ ЕНГЛЕСКОГ РОМАНА

Данијел Дефо, "отац енглеског романа", није за живота спадао у књижевну елиту иако је био један од првих професионалних књижевника. Службена књижевност његова времена била је у друштвеном погледу аристократска (аристократија је, додуше, била мање титуларна а више новчана), а у литерарном псеудокласична. Њени носиоци: Стил, Адисон, Поп и Свифт били су критички расположени према свом друштву, али су своју критику изрицали бираним речима у строго правилном дистиху или елегантној, брижљиво негованој прози. Они су тражили опште теме и клонили се "вулгарности" конкретних чињеница свакидашњег живота. Дефо, човек "ниска рода", плебејац по пореклу, васпитању и темпераменту, стајао је у свему на супротном полу. Он није култивисао стил, није се угледао на класичне узоре ни поштовао класична правила, већ је писао како је знао и умео, а за тему узимао све што је могло занимати његову публику – обичне енглеске грађане – и што је обећавало добру зараду. Ни аристократски књижевници нису се одрицали зараде (особито Поп, син трговца платном), али нису радо говорили о тој страни свог посла; Дефо, пак, био је први комерцијални књижевник и није у томе видео ништа чега би се требало стидети. Он се није много бринуо што је остао непризнат и потцењен од службене књижевне критике; био му је довољан материјални успех, јер је од књижевности живео. Тада изразито практични, несентиментални став представља битну особину Дефовој књижевне и људске личности.

Тада син лондонског месара рођен је негде између 1659. и 1661. године. Презиме његова оца било је "Фое" ("непријатељ"); имајући вероватно незгоде с таквим презименом, син му је 1703. године додао племићко "де", и тако га изменио у "Дефое". Из породице је Дефо понео практични смисао за послове и "дисентерски" религиозно-политички став. Дисентери су били радикални протестанти, који се, како им и име каже, "нису слагали" са службеном, англиканском црквом. А још пре Дефовој рођења, радикални протестантизам се, под познатијим називом "пуританства", повезао са напредним, буржоаско-демократским политичким ставом, постао у ствари борбена идеологија грађанских револу-

ционара XVII века. Дефо је у породици био васпитан у тој традицији и остао је читавог живота у свим основним погледима грађански либерал, "виговац". Догађаји његових ранијих година (до око 1700) слабо су познати, али по неким знацима – наговештајима изгледа да је учествовао у виговској побуни против Џемса II Стјуарта 1685. године (побуна војводе од Монмаута, крваво угушена) и да је касније, 1688, био у војсци Виљема III Оранског, кога су енглески виговци довели на престо уместо прогнаног Џемса. Већ по томе се види да Дефо није био обичан практични грађанин – мада се та црта у његову писању највише запажа – него је имао у себи и неку романтичну жицу. Међу другим недовољно поузданим чињеницама из његове младости помиње се и то да је пропутовао неколико европских земаља; из његових дела свакако се види да је имао доста и географског и етнографског знања за то време. Познато нам је даље да је доста времена био трговац плетеном робом, да је у том послу банкротирао и да је затим покушао још више трговачких, занатских, банкарских и спекулативних пројеката са променљивим успехом. Из тих фрагментарних чињеница можемо закључити да је млади Дефо био човек немиран, предузимљив, жељан материјалног успеха, али уз то живо заинтересован за политички живот своје земље и спреман да се активно умеша у борбу на страни прогресивних снага.

Ми не знамо какво је било Дефово образовање, ни како је дошао на идеју да постане писац; не знамо тачно ни кад је почeo да пише (вероватно је то било почетком деведесетих година). Поуздано је само то да није имао никаквог романтичног уверења о својој "књижевној мисији", већ је писање уско повезивао са својим трговачким и политичким интересовањима. Тако, његово прво веће објављено дело, *Есеј о пројектима* (1697), говори о свакојаким проблемима енглеске привреде, са много практичног смисла и познавања ствари, али каткада и са далековидом визијом (Дефо, нпр., предлаже мере за изградњу больих путева, увођење пореза на промет, мере за забрињавање деце итд.). Тако се Дефо уврстио у тада врло раширено братство "пројектаната", људи којима се Свифт страшно наругао, али који су у ствари били носиоци будућности, претходници Форда и других организатора капиталистичке производње. Кад се једном отиснуо на пут излагања својих идеја јавности, Дефо је био неуморан и избацивао је такве практично-економске расправе једну за другом.

Године 1701. Дефо је стекао глас једним друкчијим књижевним подухватом, сатиром у стиху *Чистокрвни Енглез*; то је био директан напад на торијевце, који су замерили Виљему III за његово холандско порекло, а уједно и напад на сваки расизам и шовинизам. Стихови нису били бог зна какви, али је сатира одлично погодила циљ. Године 1702. Дефо је, настављајући истом линијом, објавио брошуру *Најкраћи поступак са дисентерима*, у којој се на

обрнуто-ироничан, свифтовски начин наругао торијевском ставу према његовим политичким истомишљеницима. Али, торијевци су управо тада дошли на власт и одржали се ту за све време владавине краљице Ане (1702-1714); зато је Дефо наредне (1703) године доспео у затвор и на срамни стуб (та старинска казна још се примењивала). Међутим, лондонско грађанство, традиционално пуританско и виговско, приредило је Дефоу овације; а он је ствар још боље зачинио успевши да из затвора протури своју подругљиву Химну срамном стубу. Има, међутим, мишљења да се он тада разочарао у обе главне политичке партије и да је зато после затвора – остајући стално прогресивни буржоаски демократ по основном ставу – постао политички беспринципијелан и гледао да свој рад на том пољу што боље уновчи. Све то није сасвим разјашњено, али се зна да је Дефо у наредним годинама, до 1714, радио као тајни политички агент, претежно у служби виговаца, али у неким моментима и у служби торијеваца, а можда чак и у свесно двострукој улози; највећи његов подухват те врсте било је припремање уније Енглеске са Шкотском (унија је остварена 1707).

Упоредо с тим, Дефо је, схвативши да књижевни рад за широку публику може бити врло уносан (круг читалаца није био ни издалека тако велик као данас, али се баш тада нагло широј), прешао и на новинарски жанр, који се тек рађао: 1704. године почeo је издавати часопис *Ревија*, попуњавајући бројеве највише сам. Часопис је излазио девет година (до 1713), трипут недељно: састојао се од есеја и чланака о свим могућим актуелним питањима, а каткад и од вести о необичним догађајима. *Ревија* је помогла Дефоу да нађе своје право, приповедачко поље рада. Имајући урођено оштро око за све спољашње чињенице, а уз то неисрпну радозналост, Дефо је био као створен за репортера. Прво његово дело те врсте било је *Приказа неке гђе Вил*, сензионалистичка репортажа о стварном догађају, објављена 1706. године. После тога је написао више сличних ствари, не прекидајући у међувремену своју економску и политичку публицистичку делатност.

Дефо је сад већ био професионални писац-сваштар, који је научио да се прилагођава укусу публике, избацујући необичном брзином и лакоћом дела од сваке руке, увек актуелна и "комерцијална". Руководећи се стално тим својим комерцијалним мерилом, Дефо је 1719. године – тј. кад му је било већ педесет девет или шездесет година – дошао на идеју да од једног већ познатог сензионалног догађаја, четврогодишњег боравка морнара Александра Селкирка на пустом острву Хуан Фернандес, направи већу повест у обиму књиге, проширивши, наравно, истинити догађај многим својим додацима и изменивши имена и околности; тако је настало *Робинсон Крусо*, прво његово дело које се може назвати романом. Роман у данашњем смислу није дотад постојао, али Дефо је био далеко од тога да представи своје дело као нову врсту лепе књижевности;

напротив, знајући да његови читаоци много више цене истинске догађаје од измишљених, он је и *Робинсона* и све своје касније књиге те врсте представио као "истините повести" и уложио сав труд да оне тако заиста и изгледају. Зато је, на пример, уклонио из *Робинсона* сваки траг Селкиркове историје, јер би иначе постало јасно да је дело фикција (Селкирк је, наиме, био на острву од 1704, а Дефо ставља Робинсонове доживљаје у средини XVII века!). Прошло је још много времена док је публика научила да разликује литерарну истину од буквалне.

После великог комерцијалног успеха *Робинсона*, Дефо је написао још две књиге као наставак (*Даљи доживљаји Робинсона Круса* и *Озбиљна размишљања Р. К.*), које су, као сви слични наставци, биле лоше, и данас су потпуно заборављене. Затим је наставио да запрепашчујућом брзином ниже нове повести, узимајући за јунаке пустолове и криминалне типове; најпознатија су међу тим делима: *Капетан Синглтон* (1720), *Мол Фландерс* (1722), *Луковник Џек* (1722) и *Роксана* (1724). Најуспешнијим од тих дела сматра се данас *Мол Фландерс*, историја жење рођене у затвору која постаје крадљивица, варалица и проститутка, па се после мноштва перипетија у старости каје и умире богата и угледна. Упоредо с тим текла је и даље непрекидна струја Дефоове публицистике; у тим каснијим делима најзанимљивије је *Путовање по читавом острву Велике Британије*, и данас користан географско-економски опис Британије у доба раног капитализма.

Дефо је успео доста да заради својим романима, али су књижевни хонорари били тада много слабији него данас, па је он поткрај живота опет пао у сиромаштво, и био чак у дужничком затвору. Умро је 1731. године у Лондону, у коме је и провео највећи део живота.

Дефоов људски и морални лик није довољно разјашњен, јер за то нема ни довољно података, али се не може порећи да у њему има мутних и сумњивих страна. Међутим, он је од младих дана био бачен у живот, остављен да се сналази сам у свету у којем је владало бескрупулозно бogaћење, превара и шпекулација великих размера, корупција и крајњи економски индивидуализам. Тада свет му је био једини вођа и учитељ; није чудо што је Дефо прихватио његова правила игре – та од тога му је у великој мери зависио голи опстанак. Али како год ми судили о његовим моралним особинама, неоспорно је да је Дефо био човек изузетних способности и задивљујуће енергије: од њега је остало преко три стотине дела (списак ни до данас није потпун), од којих су нека ударила темељ енглеском роману, друга одиграла пионирску улогу у развитку енглеског новинарства, а трећа, ако ништа друго, показују оригиналност гледишта и широко познавање економских и друштвених проблема тог времена. Мада Дефо није био свестан својих главних постигнућа, она зато нису ништа мања.

Иако су и остала Дефоова романсијерска дела занимљива лектира, а делимично и озбиљна књижевна вредност, главну по длогу његове репутације чини ипак *Робинсон Крусо*, који је једини од њих постао светски признато и свуда омиљено литерарно постигнуће. Васпитну и књижевну вредност *Робинсона* истицало је више великих људи, од Руса до Рабиндраната Тагоре. У чему су разлози те високе оцене и те популарности?

Како је често истицано, једна од главних вредности је у томе што је у Робинсонову постепеном потчињавању природе приказан читав економски развитак човека – од примитивног ловачко-сабирачког начина живота до организоване заједнице са неједнакошћу и поделом рада. Тај вид Робинсона утицао је касније на буржоаске економисте, који су га радо узимали за пример – заборављајући при том да је историјски човек увек живео у заједници и да литературни пример не може бити подлога научних закључака (позната је Марковића и Енгелсовија критика тих "робинзонада"). Без обзира на ту каснију лошу употребу, та страна *Робинсона* свакако представља васпитну вредност.

Међутим, ја сумњам да данашњи читалац извлачи неко књижевно уживање из те економско-историјске линије *Робинсона*. Њега сигурно више привлачи и задовољава сам процес Робинсонове борбе с природом, онај низ доживљаја и открића у којима се случајност тако срећно преплиће и допуњава са човековом умном снагом и физичком сналажљивошћу – процес који Дефо води необично вештом руком, стварајући најпотпунији могући привид животне реалности. У току тог процеса Робинсон постаје јунак са којим већина читалаца може да се идентификује, јер је његова борба за опстанак, а затим за боље услове живота, прототип борбе коју на свој начин води већина људи у модерним друштвима. Савлађивање препрека на путу ка бољем животу или каквом другом значајном циљу – то је вечна тема већине приповедачких дела, од старијих епова до модерних романа. У *Робинсону* је та тема дата изванредно чисто, а уједно веома конкретизовано, и зато уверљиво; у томе је, како изгледа, главни разлог његове широке популарности.

Има још неколико елемената који доприносе привлачности *Робинсона*. Необични доживљаји, особито поморски, били су и остали омиљен предмет причања и слушања. Самоћа на пустом острву је мало дружији мотив, новијег датума; он је тек после Дефоа, а особито у доба романтизма, постао општа приповедачка и песничка мода. Као индивидуалистичка фантазија о бекству из цивилизације у самоћу, она у ствари почиње тек са Русом, а траје до данас; снагу јој даје онај вечни сукоб између јединке и друштва, особито заоштрен у доба успона буржоаског индивидуализма, сукоб који ни данас није превазиђен, мада данашње напредно друштво ствара услове за то. Неки модерни критичари чак кажу да је Дефо приказао суштинску

човекову усамљеност пред космосом, коју они сматрају вечном. Не узимајући озбиљно ту небулозну тезу, морамо само рећи да је Дефова улога ту далеко скромнија, иако несумњиво значајна. Дефо је разумео и изврсно приказао усамљеност конкретне људске јединке у конкретном историјском друштвеном поретку – а то је могао зато што је то разумевање црпао из властитог живота (он је касније рекао да је Робинсон алегорична слика његова сопственог живота, што је донекле и тачно); али за њега самоћа није била идеал, него просто природна невоља у којој човек треба да се снађе и од које треба да се ослободи. Као прави пуританац, он је веровао у изреку библијског Бога: "Није добро да човек буде сам"; а то је, без обзира на порекло, свакако хуманија и истинитија вера него вера у лепоту самоће.

Не намеравајући, дакле, да идеализује самоћу, Дефо је ипак несвесно дао хране тој идеализацији; тиме је, историјском случајношћу, задовољио и оне читаоце које у свом времену није могао замислити. Тако је *Робинсон* добио још једну димензију привлачности: он задовољава и људе од акције, који самоћу не воле, и људе од контемплације, који у њој налазе утеху.

Дефо је успео да све те вредне и привлачне елементе *Робинсона* оствари својом приповедачком техником, која је врло једноставна, али и врло ефикасна. Непосредност и живост утиска постигнута је причањем у првом лицу и претензијом да је у питању стварни лични докуменат; привид потпуне веродостојности постигнут је пре свега масом ситних конкретних чињеница које сваки Робинсонов доживљај чине просто опигљивим. Та наизглед фотографска верност у ствари сведочи о врло јакој машти, спојеној с великим животним искуством. Све што Робинсон чини и мисли поседује неодољиву унутарњу логику. То су јаке стране Дефовој приповедачке вештине.

Робинсон има и слабих страна, што је и природно у том почетном стадију стварања романсијерске технике. Дефова композиција је елементарна, његова психологија површна, он још није научио вештину дијалога, а уз то је донекле оптеретио књигу моралисањем, које су његови читаоци ради примали, а које је данашњима можда досадно. Све то ипак не одузима много од несумњиво великих квалитета ове књиге.

Дефово *Робинсон Крусо* је безброј пута превођен на све светске језике, а веома је много и подражаван и прерађиван. Први превод на нашем језику појавио се још 1799. године, али то је у ствари био превод немачке Кампеове прераде, врло морализаторске и знатно слабије од оригинала. И после тога код нас је стално превођена та прерада, све док се 1947. године није појавио први потпуни превод Дефовој књиге од Владете Поповића.

изори, лако плива кад скаче у воду да спаси оца, итд.; као алегоријско лице добија магареће уши и постаје прави магарац кад с пријатељем Лучинјолом проводи све вријeme у игри не мислећи на учење. У какву год ситуацију Колодијева машта баци Пинокија, он у њој дјелује као прави дјечак, те долази до изражaja Колодијев реализам у опису и даљњем вођењу радње. Мали читалац треба само да се уживи у одређену ситуацију и прихвати је, а даље је нормално прати као да се налази у збиљском свијету те може у Пинокију и његовим потезима видjeti себе, своје жеље, добре стране, мане и казну која га за те мане може стићи. Тако је све скупа богато и духовито проведена игра уживања у чудесно и доживљавање збиље.

Написан прије више од 80 година, *Пинокио* има особине модерне приче. У њему се отвара ведра панорама дјечјег свијета, машта није спутана, али полази од дјечјег доживљавања и слијева се у њ, сав је саздан од ткива дјечје игре. Колико пута мала дјеца умотају у крпице комадић дрвета, па у њиховој игри то дрвце игра улогу дјечака или дјевојчице, иде у школу или у шетњу, добива батине или пријекоре због лошег понашања, упада у неприлике! Ето, *Пинокио* је богато оркестриран литерарни израз такве игре. Зато је дјеци близак, доживљавају га као властиту игру, лако се уживају у све његове згоде и незгоде. Једноставан језик и жив начин приповиједања, без Каролове рафинираности, приносе томе да је *Пинокио* једнако драг сваком дјетету, без обзира на народност или средину у којој живи. Деца необично воле казалиште лутака па ће радо, у првим разредима основне школе, читати о правом лутку и правом дјечаку, несташном Пинокију.

Бора Павић

ТАЈНЕ ЖИЛА ВЕРНА

Необична је трајна присутност овога писца, који се својим делом, правом пустоловином људског духа, пуном поезије науке и хероике научних подвига, све изнова потврђује пред новим генерацијама читалаца. Време шетњи по космосу, слетања на Месец, спуштања у највеће дубине океана и бескрајних пловидби атомских подморница морским дубинама не може остати немо и слепо пред научним визијама и сновима писца који је та научна достигнућа, такав развој људске цивилизације наговестио, предвидео и описао стотину година унапред. Стога је интересовање за дела Жила Верна у наше време готово исто онако живо као што је било некад.

Овај писац нас збуњује необичном обимношћу свога дела, многострукошћу стваралаштва и разноврсношћу тема и мотива који су били предмет његовог књижевног обликовања. Пред његовим необичним стваралачким чином, који обухвата сто и више томова, међу којима је последње дело написао лишен вида, његов лични живот остао је повучен и сакривен, па је тако Жил Верн још за живота стекао необичну славу и о њему су се испредале читаве легенде.

Међутим, и поред свих легенди које су о Жилу Верну измишљали његови савременици, имамо јасну представу о овом писцу и његовој личности. То је, првенствено, веома плодан писац француске књижевности. Ту су, пре свега, они најзначајнији, научно-фантastični авантуристички романи, у којима овај романописац научна открића, претпоставке и своје видовите снове о будућности уградије у ткиво узбудљивих пустоловина и догађаја. Човек мора да се запањи пред замахом његове видовитости. Тако је Жил Верн предвидео и пустио под море прву подморницу; десетак година раније него што се то у стварности забило; његови јунаци су се винули балоном у ваздух; један његов јунак конструисао је хеликоптер и тако постао "господар света"; његови јунаци крећу се кроз индијску џунгу у "парној кући", која је прототип аутомобила. Даље, да набројимо само научне проналаске којима се позабавила машта овог великог видовњака: радиоактивност и распадање атома, рендгенске зраке, телевизијски пренос слика, фонограф, телефотографија, преношење електрицитета без жица, робот којим се

управља електричним таласима, ракетна техника, динамо-машина за производњу електричног тока, па све до практичних ствари, као што су електрични штедњак и употреба синтетичке хране. Све је то његова машта предвидела на десетине година испред стварног развитка технике, укључујући и радио-технику.

Овај писац је доживео ретку славу не само да је снажан подстрек развоју овог књижевног рода и стекне низ следбеника од којих су неки веома талентовани писци (Х. Ц. Велс и други), већ њему многи научници, проналазачи и писци одају признање и захвалност јер их је његово дело надахнуло у младим данима и определило за цео живот. Тако, на пример, конструктор подморнице Сајмон Лек, један од првих конструктора дирижабла Ди Мон, истраживач пећине Норберт Кастере, адмирал Хуберт Вилкинс, који је први покушао да се подморницом пробије до Северног пола, Виљем Биб, који се први спустио у морске дубине више од једног километра, адмирал Берд, који је први прелетео оба пола и зимовао на Јужном полу и, најзад, отац астронаутике Константин Е. Циолковски – сви ти знаменити људи називали су Жила Верна својим учитељем, признавали да је он пробудио њихово интересовање и усмерио њихов животни пут. Негде је речено да је Жил Верн "присутан и у челику подморнице и у алуминијуму атомских рачунара".

Жил Верн се родио 1828. године у француском приморском граду Нанту, на широком ушћу реке Лоаре, до кога плове велики океански бродови.

Жил је рано показао особине маштовитог детета. Најдражака његова књига била је *Барон Минхаузен*, а кад је са братом пошао у школу, географија је била њихов најдражаки предмет, јер су обојица сањали о далеким путовањима. Како је породица Верн проводила лета у селу, дечаци су, лутајући по пољима, убрзо открили крчму крај пута коју је држао бивши морнар, неуморни причалица измишљених пустоловина, а чији су главни гости били морнари, лукчи пилоти и обалски радници. Под утицајем овог света и крчмаревих прича, Жил је једног дана потрпао у торбицу нешто одеће, неколико књига и два двопека и побегао од куће. У крчми је успео да наговори једног капетана да га узме на свој једрењак као бродског "малог", и тако је кренуо у Индију. Али отац је стигао једрењак, на обали океана, пред сам полазак на далеку пловидбу, и малишана вратио кући. Жил се тад заклео мајци да више никад неће путовати "осим у сну", и да ће вечно остати веран родитељском дому. О ову заклетву оглушио се неколико пута. Најпре је као младић отишао с братом у Шкотску. Онда се у Ливерпулу укрцао на брод, препловио Атлантски океан, обишао део Сједињених Америчких Држава и дивио се величанственим Нијагариним водопадима. После је, као богат и угледан писац, имао своју јахту, на којој је пловио и по бури и по олуји. Једне године је пловио по

Средоземном мору све до Малте. Али је, изгледа, више уживао у кајити своје јахте док се она лъушкала привезана у пристаништу, а он с пером у руци пратио пустоловна путовања својих јунака. После се окацио пловидбе и своју последњу јахту продао је црногорском кнезу Николи, и то је била прва пловна јединица која је пловила под црногорском заставом.

Још само неколико података чине биографију овог знаменијег писца. Године 1848. Жил Верн се обрео у Паризу где је завршио правне науке. Било је то време Друге Републике, испуњено сукобима и напорима француске грађанске демократије за утврђивање републике. Жил Верн није остао по страни. Постао је републиканац, интересовао се за идеју утопијског социјализма и веровао да се сви друштвени проблеми могу решити развијањем природних наука, просвећивањем људи и хуманошћу. У то време он још тражи свој пут. Убрзо одлучује да створи "роман науке", сједињујући, како је то на једном месту написао, "романтизам прошлих са реализмом садашњих и симболизмом будућих дана".

И од тада његов живот постаје само бескрајан стваралачки чин и напор. Под старе дане је ослепео, али и слеп је продужио да пише. Написао је неколико романа који се нису могли дешифровати. Умро је 1905. године и свечано сахрањен под старим платанима амијенског гробља. На самрти је тражио своје најдуже дело *20.000 миља под морем*, чијег је главног јунака, капитана Нема, волео као живо биће, и издахнуо је с овом књигом на грудима. То је све о стварном животу овог писца.

Али његов прави живот – то су његова дела.

За стваралачки пут Жила Верна било је пресудно познанство и пријатељство са писцем, уметничким фотографом, светским путником и проналазачем Надаром. Надар је у то време с неколико пријатеља конструисао велики аеростат "Гигант" и покушао да с њим полети. Жил Верн је са страсном пажњом пратио ове покушаје и у једном часопису почeo да објављује чланке о ваздушној пловидби. Али суве чињенице нису задовољиле његову усплатмели машту. Почeo је одмах да пише роман о томе како је неки енглески научник у балону прелетео целу Африку, чија је карта била још покривена великом белим мрљама неоткривених простора. При писању се служио стварним подацима, које му је могао дати Надар и које је налазио у литератури, али је додао и много својих оригиналних конструкција.

У то време пада и његово познанство с издавачем Пјер-Жил Ецелом, који му објављује његов први роман *Пет недеља у балону*. Књига је имала изванредан успех и убрзо је преведена на многе европске језике. Балони на небу и откривање непознатих предела Африке представљали су тада велику светску сензацију и били захвалан предмет књижевног обликовања.

Овај велики успех дао је много подстрека и писцу и издавачу.

Издавач је желео да његов *Магазин за поуку и забаву*, у коме је Верн објављивао своја дела, постане водећи омладински лист којим би сузбијао назадни клерикални васпитни утицај, па је с писцем начинио план о писању и објављивању серије романа о великим научним достигнућима. Тако је настала Вернова серија романа *Необична путовања у познате и непознате светове*.

У наредном делу Жил Верн је своје читаоце повео ка центру земље (*Пут ка средишту земље*), а онда их с капетаном Хатерасом одвео на Северни пол (*Авантуре капетана Хатераса*). Њиме је Жил Верн стекао такву популарност да је свако његово наредно дело очекивано као узбудљив догађај. Припремајући се за дело *Пут на Месец*, писац је проучио све податке из астронавтике, балистике, небеске механике и других наука до којих је тада могао доћи.

Први Вернов роман из трилогије најуспелијих и идејно највреднијих уметничких остварења јесу *Деца капетана Гранта*, узбудљива повест о авантурама и трагањима по морима и земљама јужне полуопште.

Још је значајније дело ове трилогије авантуристичко-друштвених романа *20.000 миља под морем*. Многи, па и сам писац, сматрају ово најзначајнијим Верновим делом. Његова визионарска машта је у овом делу дочарала једно научно остварење које ће након пола века постати стварност. Али, научна фантастика не сме да одврати пажњу читалаца с главног јунака овог романа, јер то у ствари није роман о подморници, већ о њеном капетану, бунтовнику, сањалици, осветнику. У њему је Жил Верн остварио свој идеал научника, борца и человека. Капетан Немо је потомак стварне историјске личности, познатог султана Типу-сахиба, владара последње слободне државе на југу Индије, који је погинуо у рату с Енглезима 1799. године.

Трећи велики Вернов друштвени роман је *Тајанствено острво*. Жил Верн је хтео да у овом роману покаже "шта може учинити колективни слободни рад, без принуде, без себичних циљева", хтео је да оствари своје снове о праведнијем друштвеном поретку.

Сто томова његових књига представљају заиста величанствен споменик материјалне и духовне културе XIX века. Није стога погрешио Максим Горки кад је рекао да је Жил Верн класичан писац, према чијим делима треба имати дужно поштовање. А не греше ни савремени оцењивачи који га поново откривају, кад можда мало претерано тврде да је он "модеран песник, а не стари реторичар, песник по маштовитости, модерној, апстрактној, песник по самом свом слогу, по фактури, по распореду појмова". И када кажу: "Као да се модерна поезија надахнула Жилом Верном".

Примимо то макар као знак живе присуности овога писца у нашем времену.

Зорица Манчић

КЊИЖЕВНИ ПУТ АСТРИД ЛИНДГРЕН

Једна прича о *Пипи Дугачкој чарапи* била је заборављена више од педесет година. У архиви Краљевске библиотеке у Стокхолму, међу листовима божићног журнала *Ји окел* из 1949. године налазила се папирна лутка, Пипи Дугачка чарапа, са причом *Пипи слави Божић* на полеђини. Пронађена је тек недавно, сасвим случајно, док је Лена Тернквист из друштва *Астрид Линдгрен* припремала изложбу цртежа и слика у вези са Пипи Дугачком чарапом. За причу није знала чак ни породица Астрид Линдгрен. Иако не најбоља коју је Астрид икада написала, прича *Пипи слави Божић* добила је изузетно велики публицитет, будући да је пронађена тек након њене смрти.

Приче о Пипи Дугачкој чарапи можда никада не би ни било да се Карин, Астридине кћер, није разболела од упале плућа и била приморана да лежи. Тако је, једног зимског дана 1941. године, Карин замолила своју мајку да је разоноди и да јој исприча причу – једну причу о Пипи Дугачкој чарапи. Астрид је одмах прихватила изазов и почела да прича о несташлуцима пегаве, риђокосе девојчице са кикама, која не воли да иде у школу, али воли да игра и пева. Пипи станује у једној великој кући, али не са родитељима. Она тврди да је "њена мајка постала анђео, а отац црначки краљ". Пронашавши дете у себи, Астрид је причама о Пипи смишљено и немилосрдно почела да се поиграва свим оним што би се у свету одраслих назвало нормалним или логичним. Астрид је једном приликом рекла како је и само име Пипи Дугачка чарапа било толико луцкасто, да је прича једноставно испричала саму себе! Када је 1944. године, због једног прелома, Астрид морала да лежи, одлучила је да запише све приче о Пипи, које је причала Карин и њеним пријатељима.

Желела је да их поклони својој кћерки за десети рођендан. Тада ни сама није била сигурна да ће оне икада бити објављене као књига. Нешто јој је говорило да ће приче о авантуристичком духу Пипи прихватити деца, али не и одрасли. Ипак, копију тог рукописа послала је шведској издавачкој кући *Бониер* и том приликом приложила напомену у којој је писало: "У нади да *нећете алармирати Управу за старање о деци*". Испоставило се да је њена

МАРК ТВЕН И ЊЕГОВИ РОМАНИ

У деветнаестом веку Сједињене Америчке Државе доживљавале су велике промене: нагло се развија индустрија и стварају милионски градови са све снажније израженим друштвеним супротностима: с једне стране богаташи, а с друге сиротиња. На огромним плантажама црни живе у ропству, фабриканти терају сиротињу да много ради за њих, лишавајући је права на бољи живот. У то време родио се Марк Твен, најславнији хумориста Северне Америке, чије је право име било Самуел Лангхорн Клеменс. Родио се 1835. године у сеоцу Флориди (у држави Мисури, САД), у сиромашној трговачкој породици. Убрзо се породица преселила у месташце Ханибал, на реци Мисисипи. У том необичном насељу свакојаких белаца и доброћудних црначких робова несташни дечак провео је најљеше дане свога живота. Доживљаји из тих узбудљивих дана, дубоко урезани у његовом сећању, наћи ће касније одјека у његовим најуспелијим делима.

Али, тек што је Клеменс напунио дванаест година, умро му је отац, па је дечак морао да напусти школу, и да сам зарађује насушни хлеб. Запослио се као шегрт у штампарији. Радећи на томе послу, много је читao и тако употпуњавао нередовно школовање. Али није могао да се скраси на једном месту – хтео је све да види и све да упозна. Пошао је у свет, обишао своју земљу уздуж и попреко, мењао занимања, ступао у додир са лутајућим радницима, сплаварима, лађарима. У намери да стигне до Јужне Америке кренуо је лађом низ Мисисипи. Али, упознавши се са једним искусним бродским пилотом, остаје на броду и неколико година плови реком Мисисипи као бродски спроводник-пилот. (Тaj живот је касније описан у делу *Живот на Мисисипију*.) Ова највећа река у Северној Америци пуна је плићака, па је лађар морао пазити да се лађа негде не насуче. Кад извади оловни тег за мерење дубине воде, лађар увек викне: "Марк Твен" (што значи: запиши два) – и тад лађа може да крене даље. Тако се родило пишчево ново име, књижевно име под којим ће објављивати сва своја дела.

Кад је избио грађански рат (1861), Твен је учествовао у њему на страни бораца за ослобођење црнaca из ропства. Затим одлази у Неваду, покрајину која је својим златним рудницима мамила многе

авантуристе. И Твен трага за сребром и златом у нади да ће се обогатити. Седећи тако крај ватре после завршеног рада, копачи злата обично су причали доживљаје из свога живота. Био је то суров живот, пун необичних доживљаја. Твен их је записивао и све што је доживео у рудничима злата описао је на хумористичан начин и слао једном листу у Вирџинија Ситију. Не обогативши се, Твен одлази у Калифорнију. Као дописник једног калифорнијског листа обишао је многе крајеве света, боравио је и у Европи, и са тих путовања слао репортаже. Ускоро је његово име постало познато дуж целе обале Тихог океана.

Умро је 1910. године, оплакан од целог народа, а дан његовог рођења проглашен је националним празником Америке.

Већ својом првом збирком хумористичких *Прича са Запада*, Марк Твен је привукаo пажњу читалачке публике. У њима је сликаo живот малог човека у провинцији и са много љубави и топлине исмеavao његове слабости. Али, светску славу донела му је књига *Доживљаји Тома Сојера* (објављена 1876), која је и данас омиљена међу младим читаоцима у целом свету. У њој је Твен оживео успомене из детињства. *Несташни обешењак* растао је под истим условима као Твен. Ту ништа није измишљено. Све Твенове личности заиста су живеле: Сид – то му је млађи брат, тетка Пола – мајка; познавао је црнце сличне Циму, а међу друговима било је дечака као што је Хак. Чак је постојала и страшна пећина коју описује – удаљена је 3 до 4 миље од места Ханибала низ реку Мисисипи. А недељне школе, судије, свештеници и служба божја били су заиста онако досадни како их је Твен описао. Сам Том Сојер је паметан дечак. Истина, он уме да ленчари и да се служи измишљотинама, али, чим се тај живахни обешењак сукоби са светом тиранских људи, чим неко од слабих постане угрожен или је неко од невиних неправедно осуђен, тај исти Том се претвара у високо моралну личност: он прима на себе Бекину крвицу и сведочи у корист Мафа излажући опасности властити живот.

У делу *Доживљаји Тома Сојера* Том још није упознао горке стране живота. Он се још одушевљава игром разбојника и гусара и радо се потчињава одрпанцу Хаку, који толико много зна. Зна чак и за Робина Худа, заштитника сиромашних и увређених. У *Доживљајима Хаклбери Фина* нестаје тих детињастих Томових црта. То више није игра него рад у тешким условима америчког живота, опасна борба за насушни хлеб. Хаклбери Фин постаје прави човек, а прича о њему представља не само истиниту слику америчког живота него и снажну критику тога живота. Писац искрено и без улепшавања прича о томе тешком животу велике Америке са којом су се ухватили у коштац Хак и Цим. Ово значајно Твеново дело имало је великог утицаја на многе напредне писце Америке.

Од других добро познатих дела Марк Твена препоручујемо *Краљевића и просјака*, омладински историјски роман, и *Јенки на*

двору краља Артура, где описује Енглеску, земљу друштвених неправди и неједнакости које осуђује.

Марк Твен је остао у дубоком сећању свих који су га лично познавали: бујне косе, продорна погледа, дубоког и озбиљног гласа, упадљивог понашања, искрен и непосредан, лако би плануо кад би осетио неправду. "Био је тако хуман", пише један критичар, "да је свако срце, гануто том хуманошћу, и само узвраћало хуманост". Тај велики хуманиста и демократа, који се поносио својим претком – завереником против краља, устајао је против угњетавања и имао разумевања и за најнапредније покрете свога доба. Сам је издржавао једног црнца и плаћао му школовање на Јелском универзитету, тврдећи да је то његов незнатни допринос "оној накнади коју сваки белац дугује сваком црнцу".

Као писац Твен је још за живота доживео славу највећег хумористе Америке и до данас је остао непревазиђен мајстор америчке хумористичке приче коју је уздигао у највиши ред уметничке творевине. Стил Твенов је непосредан, а језик онакав какав ти људи стварно говоре: сочан, народни. Својим хумором критиковаше је смешне стране људске природе, лаж, лицемерство.

Марк Твен је несумњиво напредан писац. Он је одлично познавао друштвену стварност Америке и све њене супротности, и само љубав према човеку-раднику надахнула га је да својом сатиром оштро осуди ту стварност у којој милиони пропадају у беди и сиромаштву, док се мали број богати нарачунају другима. Али, Твен је веровао да ће омладина наћи снаге да отклони те неправде и све оно што понижава човеково достојанство. Том вером у човека одишу сва његова дела и зато ће она још дugo привлачiti пажњу многих поколења младих и одраслих читалаца.

Милан Црнковић

ДЕВОЈЧИЦА ХАЈДИ СА ШВАЈЦАРСКИХ ПЛАНИНА

сторије и љаночног језика око света вишке и скромногу жесту првитејш
размножавајући општу склоност љубави премајући и љаночни подух
који остварује љаночните се мече, начинјеноја љаночнома која напомене
је у љаночнома љаночнома, а не у љаночнома љаночнома.

Роман Хајди (*Heidi*), написан на почетку осамдесетих година прошлог столећа, представљао је у вријеме кад се појавио на подручју њемачког језика и новост и ријеткост. Постоји велика сличност између Хајди и Кестнерова романа *Тончек и Точкица*, а Кестнеров начин писања сматрамо још увијек савременим. У вријеме кад још суверено влада бајка или се, у озбиљној литератури, експлоатира дикенсовска тематика несретног дјетета, Шпир и ствара здрав реалистички роман за дјецу у којем се као главни јунак јавља пропошно и весело дијете, налик на Керолову Алису, али смјештено у реалан свијет. Тако бисмо могли рећи да је роман *Хајди* у неку руку прототип у који су се угледали многи каснији аутори, градитељи савремене дјечје приповијетке.

Јохана Хојсер-Шпир (1827-1901) родила се и живјела у Швајцарској. Познавала је сеоски горштачки амбијент (отац јој је био сеоски лијечник), живјела је у бројној обitelji, након удаје брзо је изгубила мужа и једино дијете-властитији јој је живот пружио довољно материјала и ликова за каснија њена дјела. Почела је писати у доба француско-пруског рата (1871), објављивала је приповијетке и дјела за дјецу. Њена Хајди јавља се и у наставцима: *Хајди и њена дјеца*, *Хајди као бака*, али од свих њених дјела остао је као трајна вриједност једино роман *Хајди*, који је преведен на многе стране језике и још данас одушевљава дјецу. Бетина Хирлиман духовито примјећује да је Хајди "више придонijела популарности Швајцарске у цijелom свијetu, a поготово у Америци, него највиши брегови и најбољи швајцарски сир".

По својој тематици, роман *Хајди* (1880-81) подсећа на дјела наших реалиста који су најчешће били окупирани цртањем разлике између села и града, тешког сналажења сељачке дјеце у граду и у њима туђим оквирима грађанској друштва. Дјевојчица Хајди доспјева са швајцарске планине, из скромног природног живота, у извјештачену господску градску средину, где ће бити другарица у игри богаташкој болесној дјевојчици. Њезин долазак и њезина несташност, природност, здрав разум и неспособност за пренема-гање узрокују праву буру и много шаљивих сцена у кући господина Зеземана (*Sesemann*). Ипак у том лажном амбијенту сељачка

ФЕРЕНЦ МОЛНАР И ЊЕГОВА ДЕЧЈА ДРУЖИНА

Ференц Молнар, аутор једног од најпопуларнијих омладинских романа светске књижевности, рођен је 1878. године у Будимпешти. Већ са осамнаест година био је новинар чији су се живи и занимљиви чланци, приповетке и романси радо читали, те се тако још као младић убрајао међу најпознатије писце. Највећи успех постигао је својим драмама. Његови лаки позоришни комади приказују се на готово свим позорницама света. Умро је 1952. године у Њујорку, у емиграцији.

Године 1907. написао је роман *Дечаци Павлове улице*, дело трајније него све његове књиге и драме које је написао током свог дугог живота, а којима би се могла напунити читава библиотека. Овај роман, који је најпре објављен у новинама, у наставцима, доживео је као књига једно за другим неколико издања, а између два светска рата драматизован је и филмован. Књига је преведена на готово све важније језике света. И на нашем језику је доживела више издања.

Дечаци Павлове улице настали су из пишчевих доживљаја у детињству. Мали Ференц Молнар није познавао радости широких поља, игралишта; паркови су били ограђени, а велики град који се брзо изграђивао заузимао је свако слободно место, сваки простор. Тако је дрвара у Павловој улици постала рај за децу из целе околнине. Назвали су је градилиште и упркос дрвеној кућици чувара, која се налазила поред капије, и самог старог чувара на капији, деца, жељна игре, нашла су начина да се међу бедемима од дрва играју разних игара: жмурке, рата. Чувару су поклањали дуван или шибице. С оне стране ограде чули су се усклици дечака који се играју. Ако би неко провирио кроз ограду, видео би дечаке како јуре, побадају заставе на врх брда од дрва-знаке да су ту дечје чете. И пре шездесет-седамдесет година деца из истог кварта, школе или разреда удруживала су се у групе. Градилиште у Павловој улици, па и дечак који је тако жудно вирио кроз ограду – то је био Ференц Молнар – били су стварни.

Роман почиње сликањем сивих, досадних, а ипак узбудљивих ћачких дана, препуних доживљаја. Налазимо се на часу хемије, но узалуд гори зеленим пламеном Бунзенова лампа – резултат успешног

експеримента – разред се спрема да пође кући. Кроз прозоре у учionицу продиру разни шумови и гласови спољњег света и немирна деца нам се редом представљају, деца која ће бити јунаци романа. Узбуђени су јер је клупе обишла цедуљица која позива другове са градилишта на састанак. У питању је избор председника. У тим годинама све може да узбуди и узнемири, чак и то да је продавац ћетен-алве, који ту близу школе продаје слаткише, повисио цену, или оно што се пре неки дан десило неким члановима дружине, наиме да су им два дечака, браћа Пастор, припадници друге дружине, одузели кликере. До састанка је узбуђење још порасло јер је сада већ у питању и игра на градилишту. Дружина којој су припадали отимачи кликера саопштила је онима из Павлове улице, правом објавом рата, како намерава да запоседне ово погодно игралиште.

До тада су највише волели да се играју војници, гомиле дрва биле су њихова утврђења, торњеви и тврђаве, но сада ће морати да се бију у правој бици. Чак ће и заплет око гит-дружине бити потиснут, мада би иначе изазвао много узбуђења: рапорт код разредног, заплена гита итд. Дечаке из Павлове улице обузима неко посебно осећање: све што су дотад чинили, њихове игре којима су подражавали војнике, престају бити игре после вести о изазову друге чете, дружине црвених кошуља, и деца инстинктивно осећају да је сада реч о нечем другом, већем и вишем него што је то да неће имати своје игралиште ако изгубе битку, наслућују да је реч о њиховом самопоуздању, осећању части и да је будућа битка уједно и проба њихове мужевности.

Игра, то је нешто друго. Сад је реч о озбиљној игри, о проби за коју није сигурно да ће је сви издржати, да ће бити јунаци као што воле да се прикажу у игри. *Дечаци Павлове улице* јесте роман о тој проби, о том искушењу, живи опис ове пробе мужевности у којој ће се показати шта се у коме крије, какав је ко. Мирни, сталожени и трезвени Бока, капетан, председник и генерал чете, који ужива највећи углед, свакако ће се показати у тој проби и управљаће четом као прави војсковођа. Гереб, међутим, има сумњиву улогу. Већ на првим страницама књиге види се да није исправан карактер, мисли му се врте око неумесних шала и подмукло изведенih подвала. Сујетан је и жуди за вођством, надмен је, кадар да изда другове, да се удружи са непријатељем. Овај дечак се показао слабим већ на првој проби и њега презира и његови ранији другови и дечаци којима се придружује као издајник. Догађаји у бици која се бије на градилишту Павлове улице откривају и неправду коју су дечаци учинили малом, плавом Немечеку. Омаловажили су га због тога што је ситан и слабуњав и једино њему из целе чете нису дали чин. Немечек, једини редов, најсјајније полаже испит "рата", он показује колико уме да буде покртван, да воли своје пријатеље и да и душом и телом припада њима

и игралишту. Њему су браћа Пастор – због црвених кошуља названи црвенокошуљашима – одузели кликере. Али, он открива и да је градилиште у опасности, он раскринкава Гереба – издајицу и два пута успева да се издигне до највиших врхова духовне величине. Изузетну срчаност и племенитост испољава управо онда када га црвенокошуљаши заробе и окупају у језеру у парку и када, после таквог принудног купања, са запаљењем плућа и високом температуром, устаје из постелье и с натчовечанском снагом у одсудном тренутку побеђује противничког вођу, од њега много снажнијег Фери Ача, и тако решава битку око градилишта у корист своје чете. И мали, слабашни, храбри и велики Немечек на крају умире, јер је његов исцрпени организам немоћан да победи грозници.

Дечаци Павлове улице јесте управо роман о Немечеку и његовим родитељима, о четврти Јожефварош и његовим приземним кућерцима. У оваквој кућици ради и кројач Немечек, зарађујући свој хлеб, погрбљен, зурећи у свој посао по цео дан. У дечјим играма, шалама, па и њиховом храбром и јуначком држању у одбрани градилишта, одражавају се живот, навике и схваташња живота њихових родитеља. Гереб – издајица је размажено господско дете, мали Немечек, напротив, познаје живот у којем сваки радни човек треба да искаже своју част, карактер, јер је то једино наслеђе, једино "имање" које је примио од родитеља. У центру збијања, које траје шест дана, стоје понижење и херојска слава малог Ернеа Немечека. Мало дете, "вечити редов", чије име за казну пишу малим словима, и кога сматрају кукавицом, својим делима је изборио поштовање и дивљење, које никако није могао да постигне у данима игре. У детињастој гит-дружини назван је чак и издајицом, али на градилишту, на дан битке, када дечаци у судбоносним тренуцима треба да се понашају као одрасли, он је најснажнија личност, он је највише човек. Али, Немечек не може да се радује победи. Он се више никад неће играти на градилишту. Измучен грозницом, он умире пред друговима који су дошли да му изразе своје дивљење и захвалност. Ни дечаци Павлове улице не могу да се веселе освојеном градилишту. На гомилама дрва појављују се инжењери са справама за мерење да би касније дошли зидари, сазидали зграду и коначно покварили игру дечака.

Роман Ференца Молнара сачувао је слику несталог и давно прошлог света, а јунаци градилишта, посебно мали Немечек и Јанош Бока, представљају ликове због којих се роман с правом може назвати романом "вечите деце". Читајући ово дело, још и данас осећамо пишчев поглед пун љубави, којим је он посматрао свакодневни живот Павлове улице, децу са торбама на леђима, слушао ратне покличе са градилишта. Овај роман није писао одрастао човек, нити човек који се спушта на ниво деце. Ференц Молнар је у овом свом ремек-делу "писац који прича са осећањем дечака", који је и сам душом и телом био на градилишту, готово поистовећен

са јунацима у разреду. Није случајно што читалац и данас сматра црвенокошуљаше непријатељима, мада су то били исти онакви дечаци као и они из Павлове улице, и они су волели да се играју, и они су познавали правила витешких игара, и они су имали своје јунаке. (Зар Фери Ач није храбар и честит дечак?) Срце писца припада деци из Павлове улице и ми се због њих и с њима заједно узбуђујемо због заплета око некадашње битке и са сузама у очима стојимо над гробом Ернеа Немечека.

је. Видим у јулском небу авион који стреловито пада у одраз неба уз звук разбијеног стакла, многобројне заласке сунца, видим још, окренутог леђима неправедном свету одраслих људи, једног малишана који непрекидно помера столицу на којој седи, јер је бескрајно тужан. Видим још Камен, Земљу, Небо, Воду, Пустину, Ваздух, Људе, у њиховом елементарном, исконском облику, Мудрост отеловљену у лисици, Љубав овалпоћену у цвету руже, симболу Дантеовог Раја.

Антоан де-Сент-Егзипери се одиста на чудесан начин подељио. Његов супер-его одметнуо се у мит, и многе генерације младића пожелеће да га подражавају, а његова једина фиктивна личност—мали принц, зашао је у шуму симбала бајке, из које се преко свог смеха, сличног пропорцима, враћа сваки пут када се погледамо очи у очи са звездама.

(Одломци)

Миомир Милинковић

РЕНЕ ГИЈО

Рене Гијо (René Gijo), познати француски приповедач и романијер, родио се у Сентожу, а умро у Паризу. До Другог светског рата живео је у Дакару, у Сенегалу, где је био професор математике. У рату је учествовао као добровољац у борби против фашизма, да би се након рата преселио у Париз, где ће остати до краја живота. Аутор је више од сто збирки приповедака и романа за децу, а изван Француске је нарочито познат по роману *Бела Грива* по којем је Албер Ламарис 1952. године снимио веома популаран филм. Иако је математичар, Гијо се предано посвећује књижевности, а животиње је више волео него једначине, о чему, поред романа *Бела Грива*, сведоче и друга његова дела: *Коњаник без лица*, *У земљи дивљих животиња*, *Два дечака на једном коњу*, *Дивље животиње моји пријатељи*, *Принц из џунгла* и др. Добитник је више књижевних признања, међу којим је и награда *Андерсен*, која се додељује најуспешнијим писцима за децу из целог света.

Од свих Гијоових дела мале читаоце највише привлачи роман *Бела Грива*. Радња се дешава у мочварама Камарге, у доњем току реке Роне, при ушћу у Средоземно море. Главни јунак је дивљи ждребац—Бела Грива, чија је судбина унапред одређена односом људи према животињама и њиховом урођеном жељом да буду неприкосновени господари природе и живог света. Судбину дивљег ждребета писац прати од тренутка када му коњокрадице одводе мајку, једну белу, поносну кобилу, да би је продали, а оно остаје беспомоћно и само, па до одрастања и трагичног краја. Други јунак ове баладичне повести је дечак Фолко, који се у животу ждрепца појављује баш у тренутку када је остао без мајке, да би му понудио пријатељство и љубав до краја живота.

Догађаји у роману, а нарочито његов катарзичан крај, проблематизују кључна питања универзалне људске комуникације. Слобода појединца и слобода уопште, основни је услов егзистенције и достојанственог живота; пријатељство дечака и дивљег коњића је императив будућности и темељни принцип космополитизма. Прича о Белој Гриви и његовим укротитељима асоцира на непомирљивост добра и зла, а хајка на дивљег, поносног коњића је хајка на слободног человека и његов инидивидуални свет.

Портрет Беле Гриве аутор је вајао са пуно љубави и топлине, као комплексан анимални лик. У неким деловима романа дивљи коњић је приказан као људско биће које одраста у трауматичном кошмару помешаних осећања љубави и мржње и нејасних представа о свету који га окружује. Његова љубав према слободи је равна нагону за опстанак, али однос према човеку је нејасан и магловит, попут двогубог огледала – у једном он види човека као свог прогонитеља – "Конопци којим су га чергари везали били су његови први окови" – а у другом, човека као пријатеља, који му се у лицу Фолка дубоко урезао у свест:

Погледи им се сретоше.

Фолков занесени осмех као да је отчинио младу плашљиву животињу. Ждребе је широм отварало своје благе и помало тужне очи.

Коњи тако гледају човека кад га добро познају, кад су му пријатељи. Онда покушавају да с њим разговарају, ширећи ноздрве, док им губица благо подрхтава.

Бела Грива је реалистичка прича са обиљем занимљивих епизода, која има динамичан, драмски ток. Почетак радње наговестио је идиличну причу о мирном животу људи на питорескним обалама сунчаног медитерана. Своје детињство Фолко проводи под окриљем деде Еузебија, рибара благе нарави, а често је и у друштву старог пријатеља Антонија, великог укротитеља дивљих коња. Рибање је био његов занат, а љубав према дивљим коњима, опсесија и сан који га ни за тренутак није напуштао.

Главни јунак нема моћ говора, али има моћ споразумевања, на различите начине, са припадницима своје врсте и са људима. Иако је волео Фолка, држао се од њега на дистанци, као да је хтео рећи: "Ти и ја не припадамо истом племену". Инстинкт самоодржања изоштрио му је чула до те мере да је издалека могао да осети човека и прозре његове намере. После дугих скривања и напорног бежања од гардијана, долазио је повремено код Фолка, али се није дugo задржавао. Тескоба човековог дворишта била је претесна за његово осећање слободе. "Њему су била потребна бескрајно широка пространства". За бескрајне, плаве хоризонте, Бела Грива се борио целим својим бићем, али борба против човека – то дивљи коњ није могао знати – биће узлудна и кобна.

Битка за премоћ у чопору, била је нешто друго. Инстинкти су му налагали да је то битка коју мора добити. После победе над снажним црним вранцем чопор је добио новог вођу, а Бела Грива је свој тријумф громким рзањем огласио. Поносан и срећан, али изломљен и уморан, са крвавим ожилјцима борбе, упутио се кући свога пријатеља Фолка. Однос између дечака и дивљег коња развијао се у искрено и трајно пријатељство, настало сасвим случајно, а у невољама више пута прекаљено и проверено. На последњој и

највећој провери показало се да је њихово пријатељство јаче и од саме смрти – Бела Грива није могао да пристане на пораз и ропство, а Фолко није могао да остави пријатеља. Два тела су заувек утонула у мутну Рону, али је изнад воде остала сједињена њихова душа, као тужна прича, као опомена и порука деци и одраслима: – Пријатељство је прилика која се у животу нипошто не сме пропустити!

Људи су с обале видели једну белу мрљу: главу коња, који је још пливао, и образ дечака приљубљеног уз образ коња ...

Прислонивши главу уз врат коња, Фолко је осећао како тоне у неку благу, пријатну обамрlost, како пада у сан... ...

Ишао је лагано, као у сну, са својим пријатељем, Белом Гривом, који га више никада неће напустити.

Трагичан епилог оставља читаоца у дилеми; са помешаним осећањем нездадовољства и страха, туге и горчине. Да ли су главни јунаци заслужили такав крај? Интензитет драмског набоја писац је градио на опасностима које су Белу Гриву пратиле од почетка до краја радње. Трагајући за унутрашњим животом главног јунака, Гијо је остварио један од најузвишенјих анималних ликова у књижевности за децу и младе. Бела Грива има "луду крв"; он се непрестано опире и бори, силан је и неукротив, а према људима неповерљив, "а све то долази од тога што су га мучили док је био сасвим младо ждребе". Често се губи и одаје самоћи, поносно пати или пркоси свима, понесен лепотом слободе и силином необузданог галопа. Слободан живот је његов избор и трајно опредељење, а борба – најбољи начин да остане оно што је од рођења био: свој, слободан и поносан.

Чак и одсудним тренуцима, када је Фолко "ношен само једном мишљу" – целим бићем настојао да спасе Белу Гриву, читалац се потајно надао у оптимистички исход догађаја, у вишу правду која према заслугама награђује или кажњава. Изневерена очекивања, као и обично, имају катарично разрешење којим се прича завршава, али поруке остају. Да је писац својој повести дао форму бајке, главни јунаци би кренули заједно у срећнији и лепши живот, а не у мутне таласе набујале Роне.

Прича о Белој Гриви је метафора слободе и слободе уште. Гијо посматра слободу као проблем појединца и општи, егзистенцијални принцип. Да ли се слобода може сматрати категоријом општег које се може у целости досегнути, или је само привид, условљен вољом неке више, елементарне сile. Или је то, можда, само сан коме свако биће тежи целог живота. Бела Грива се бори за апсолутну слободу, што је, судећи по епилогу ове баладичне повести, појам из сфере снова.

Пријатељство је виши и чистији вид опште комуникације која супституише читав низ моралних и вољних вредности. Судбина

Фолка и Беле Гриве илустративан је пример да се зло и добро никада не слажу, а њихов трагични уједињење је морбидна слика човекове несавршености и повремене немоћи у општем процесу индивидуалне и колективне еманципације. Идеологија гонитеља и гоњених приказана је у роману као сукоб опречних светова који се непрестано удаљавају, остављајући између себе понор у коме се не може сагледати бескрајни низ Јудских проблема и тешких питања.

Бела Грифа је наративна форма неоспорне идејне и естетске вредности, са благо интонираним назорима ауторових моралних и филозофских преокупација. Гијо малом читаоцу нуди добро конципиран фабуларни ток у коме се динамика драмских, наративних и лирских елемената смењују и допуњују, у складној физиономији интригантне и целовите композиције. Иако је у портретисању главних јунака остао у равни идиле, Гијо је остварио компактну, реалистичку слику живота и дочарао нарав људи медитеранског поднебља.

Boja Марјановић

РОМАН О ИСКУССТВЕ И ПОУКАМА

Један од најугледнијих америчких писаца, пореклом Јермен Виљем Саројан, није се прославио угледним делима, као што су *Задесе Арам*, *Смели млади*, па ни делом *Људска комедија*, колико романа за младе читаоце *Тата, ти си луд*, а онда сродним делом *Мама, волите*. Овај феномен афирмације у литератури за младе, треба видети Саројановом смислу за едукативну поруку коју имају ова два његова дела, данас преведена готово на све светске језике.

Написан у форми питања и одговора, са примесом русовосећања природе и односа према њој, роман *Тата, ти си луд је књига* која се може подразумевати као "библија за свет одраслих" или "рецепт о васпитној снази сугестије", која долази од родитеља, неинђивана прагматизмом и испразном дидактиком. Смисао Саројановог романа је у тражењу модела за васпитање младих. У ствари, то је покушај да се у центру природе, на најједноставнији начин младом бићу открију тајни света. Још више, то је пишчева потреба да видом анимације колонијалног дружења оца и сина, доспемо до високог степена сарадње и сарадње "учења из живота", а не из књига.

У роману *Tata, ти си луд*, Саројан нам готово на длану представља истинску искривљеност у којој се јављају све карактеристике истинске педагогије која није ни "бајата ни превазиђена". Он, иако писац савремене литературе и човек модерних схватања детињства и односовања одраслих према деци, приповеда о сарадњи између оца, аутора, и сина Пита, на начин који "практичне лекције из васпитања" пружају свим васпитаницима не само педагози него и психологи.

Дечак Пит није у овом роману медијум на коме се испитује савест дечје природе: он је дете које стоји уз оца и са њим изучи лекције мишљења и понашања. Треба, каже Саројан, учити свадана, од свакога и постојано, јер "два пасуља не личе један на другога" као што ни писац не личи на свог колегу. У оваквом односу, сажет читава "филозофија" оца, који је четрдесетогодишњак, и сина, коме је десет година. Њих двојица, опредељени да живе крај мора, да кувашу сопствене куваре, да размишљају о рибама, облацима, сунцем, ватри, леду, птицама и ветровима, пронашли су енигму у размишљању: "шта је корисно, а шта штетно, међу људима: на земљи, у ваздуху, вакциони и на обалама реке".

И читав један калеидоскоп тема и мотива Саројан је пласира